

□ MİMARİ. İslâm'ın ilk döneminde genişçe bir alandan oluşan namazgâhlara dört halife devrinden sonra mihrap ve minber eklenmiştir. Arabistan, Suriye ve Mısır'dan Fas'a kadar bütün Kuzey Afrika'da bu şekilde namazgâhlar yapılmış, kaynaklardan varlıkları öğrenilen erken tarihli namazgâhlar zamanla ortadan kalkmıştır. İran coğrafyasında namazgâhlar mihraplı bir duvar ve bunun önünde yüksekçe eyvanlı bir yapı olarak inşa edilmiştir. Bu mimari gelenek Osmanlı toprakları içinde benimsenmemiş, bunun yerine mihraplı-minberli ordugâh tipi namazgâhlar tercih edilmiştir. Türkçe'de "musallâ" kelimesi cenaze namazının kılındığı, sandukanın üzerine konulduğu taş bir masa (musallâ taşı) ve bu masanın yanında bir kible taşından (mihrap taşı) ibaret bir mâna kazanmıştır. Genellikle hazîre ve mezarlık alanlarının girişinde, tekke gibi dinî yapıların avlusunda bu düzenleme görülür. Mihraplı-minberli namazgâhların önemli bir bölümü mezarlık alanının hemen yanında bulunduğundan bazan "musallâ namazgâhı" olarak da adlandırılmıştır. Namazgâh ve musallânın yanında "secdegâh" kelimesi de birkaç yapıda kullanılmıştır. Kudüs'teki örnekler "mastaba" (seki), üzeri kubbeli olanlarına ise "kubbe" adı verilmektedir.

Birer açık hava camisi durumundaki namazgâhlar genellikle abdest almak için bir çeşme veya kuyu ile birlikte yapılırdı. Seyahat esnasında yolcuların dinlenme ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamak için menzillerde inşa edilen namazgâhlar asıl zeminden bir ya da birkaç basamak seki ile belirtilir, bu alan bazan sütte görevi yapan bir duvar veya benzeri bir yardımcıyla çevrelenir, kible yönüne de bir mihrap taşı ilâve edilirdi. Çoğunlukla mihrap taşı üzerine, "Küllemâ de hale aleyhâ Zekerîyye'l-mih-

râb" yahut "el-mihrâb", bazan da "Sâhibü'l-hayrât ... rûhu için Fâtiha" ibaresi yazılır, bazan da vakfiye yazısı eklenirdi.

Bir çeşmenin arka yüzüne mihrap ilâvesiyle namazgâha dönüştürülmüş, zemini taş döşeli, bazan etrafı yüksek olmayan bir duvarla çevrili örnekler menzillerde sıkça rastlanmaktadır. Edirne'den İstanbul'a ya da Üsküdar'dan Gebze'ye gidişte bu tipte yapılan namazgâh örneklerinin pek çoğu halen ayakta. Genellikle kervan yollarında ve mesire yerlerinde görülen bu namazgâhlar birkaç kişinin namaz kılmasına imkân veriyordu. Ordugâh namazgâhları olarak da adlandırılabilir, büyük kitlelerin namaz kılmasına imkân sağlayan mihraplı ve minberli namazgâhların dışında bayram, cuma, teravih ve cenaze namazları için inşa edilen namazgâhlar da vardır. Kültür tarihinde önemli bir konuma sahip bulunan namazgâhlar bugün işlevsel niteliklerini kaybetmekle birlikte birçoğu ayakta kalmayı başarmıştır.

Türkiye'deki namazgâhları dört grupta değerlendirmek mümkündür. 1. Mihraplı-minberli namazgâhlar. Genellikle şehir surlarının veya yerleşimin hemen dışına ya da büyük meydanlara, çok defa da yüksekçe bir tepeye inşa edilmiştir. Bunlar bayram, cuma ve teravih namazlarının kılınabileceği ordugâh tipinde büyük ölçekli namazgâhlardır. Çoğunlukla zeminleri topraktan bir veya birkaç seki ile yükseltilmiş, taş yahut tuğla döşeli, bazan da sıkıştırılmış toprak ya da çimen zeminli, etrafı duvarlarla tecrit edilmiş, kible yönü daha geniş bir duvarla belirlenmiş, kible duvarının ortasına bir mihrap eklenmiş, mihrabın genelinde sağında taş bir minber, bazan da mihrap duvarının sol köşesine duvarın üzerine çıkmaya mahsus bir merdiven yerleştirilmiştir. Bir kısım araştırmacılar tarafından ikinci bir minberin de bulunduğu

söylenen bu düzenleme, namazgâhlarda kible duvarının üzerine kadar yükselmeyi sağlaması sebebiyle duvarın üstüne çıkarak ezan okumak ya da vaaz vermek amacıyla minare yahut vaaz kürsüsü görevini karşılamış oluyordu. Bu tertibatıyla namazgâh, İslâm'da ilk cami olarak kabul edilen Hz. Peygamber'in evinin avlusu ile aynı düzende tasarlanmıştır. Bu tip namazgâhlar, sadece namaz kılmak için değil aynı zamanda halkın bir araya gelmesiyle çeşitli kararların tartışıldığı, toplantıların yapıldığı bir nevi tabhâne vazifesi de görmektedir. Sur dışında yüksekçe bir tepede üzerindeki namazgâhlar yağmur duası için kullanıldığı gibi hacca giden grupların uğurlandığı ya da karşılandığı, bazan şenliklerin düzenlendiği, misafirlerin ağırlandığı alanlar olmuştur. Varlığı tesbit edilebilen Türkiye'deki mihraplı-minberli namazgâhlar şunlardır: Mardin Emînüddin Külliyesi Namazgâhı (XII. yüzyılın ilk çeyreği), Çanakkale Gelibolu Azebler Namazgâhı (810/1407), Bursa Umur Bey Namazgâhı (1439), Eski Malatya Namazgâhı (1465), İstanbul Atmeydanı Namazgâhı (Üçler Mescidi) (942/1535-36), Kosova Prizren Fâtiha Sultan Mehmed Namazgâhı, Tokat Turhal Gümüştop (Dazyâ) Köyü Namazgâhı, İznik Namazgâhı, Konya Musallâ Namazgâhı (948/1541), İstanbul Okmeydanı Namazgâhı (Okmeydanı Mescidi) (1034/1625), İstanbul Rumelihisarı Toplarönü Namazgâhı (XVII. yüzyıl), Safranbolu Namazgâhı, Eskişehir Sivrihisar Musallâ Namazgâhı (1811), Diyarbakır Şeyh Mehmed Namazgâhı (1859-1860). Bu grup içinde yer alan Konya Musallâ, Sivrihisar Musallâ ve Gelibolu Azebler Namazgâhı'nda müezzin mahfilinin yerinin vurgulanmış olması ayrıca dikkat çekicidir.

2. Çeşmeli namazgâhlar. a) Bir yüzü mihraplı namazgâh çeşmeleri. Bir yüzü mihraplı, bir yüzü çeşmeli örneklerle bilhassa menzillerde karşılaşılmaktadır. Mihraplı yüzün önünde bir ya da birkaç kişinin namaz kılabilceği yükseltilmiş bir seki vardır. Bazan çok belirgin olmayan bir sütte ile de çevrelenmiştir. Asıl hüviyeti çeşme değil namazgâh olan bu tipin en güzel örneği İstanbul Edirnekapı'daki Vezir Mehmed Paşa Namazgâhı'dır. b) Fevkanî namazgâhlar. Genellikle meydan çeşmeleri şeklinde düzenlenmiştir. Çeşmenin su haznesinin üzerine ya da yanına taş bir merdivenle çıkılır. Kible yönünü belirten bir namazgâh taşı ve çeşmenin etrafını saran kısa bir sütreden ibarettir. Birkaç kişinin namaz kılabilceği büyüklükte inşa edilenleri olduğu gibi otuz kırk kişinin bir arada bu-

Umurbey
Namazgâhı –
Bursa

lunacağı ölçekte olanları da vardır. Bu tipe Eyüp Mehmed Paşa Namazgâh Çeşmesi (1026/1617), Üsküdar Ali Ağa Namazgâhi (1064/1654), Eyüp Mustafa Efendi Namazgâh Çeşmesi (1105/1694), Üsküdar Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi (1133/1721), Piyâle Paşa Kadınlar Çeşmesi Namazgâhi (1190/1776) ve Kadırga Limanı'nda Esmâ Sultan Namazgâhi (1193/1779) örnek olarak gösterilebilir.

3. Bir çeşme yanına inşa edilen namazgâh alanları ve kible (mihrap) taşları. Çeşmenin hemen yanına bir kible taşı ilâvesiyle namazgâh alanı oluşturulmuştur. Bu alan bir veya birkaç kişinin namaz kılabilceği kadar genişlikte olup taş ya da tuğla döşeme ile zemini belirginleştirilmiştir. Genelde bu namazgâh alanı bir sütre ile çevrelenmiştir. Kible yönünü belirten namazgâh taşının üstüne bazan bir kandil motifini işlenmiştir. Çok defa bu taşın üzerinde "el-mihrâb" ibaresi ya da mihrap âyeti yazılmıştır. Çeşme ile birlikte inşa edilenlerin yanı sıra çeşmelerden sonra kible taşının konulduğu örnekler de vardır. İstanbul'da sayıca bunlar çoğunluktadır. Bu tipin önemli örnekleri olarak Bulgurlu Namazgâhi (1064/1654), Beykoz İshak Ağa Namazgâh Çeşmesi (1162/1749), Üsküdar Ayye Hanım Namazgâhi (1181/1767), Zeytinburnu Mustafa Efendi Namazgâhi (1795), Bezmiâlem Vâlide Sultan Çeşmesi Namazgâhi (1831), Bostancı Abdullah Ağa Namazgâhi (1831), Üsküdar Bekârderesi Sokağı Namazgâhi (1860) ve Alemdağ Namazgâhi (1898) sayılabilir.

4. Musallâ taşı namazgâhlar. Musallâ taşının hemen yanında bir mihrap taşından ibarettir. Cenaze namazlarının kılındığı alanlarda bazan dinî bir yapı, bir hazîre girişi ya da mezarlık girişinde yer almaktadır. Musallâ namazgâhların bir bölümü mihraplı, minberli olarak inşa edildiğinden birinci gruba dahil edilmektedir.

Edirne'de XVI. yüzyıl sonlarına tarihlenen ve Mimar Sinan'a atfedilen bir namazgâh yukarıda sıraladığımız grupların dışında kalmakta olup kendine özgü düzeni ile dikkat çekmektedir. Şehrin girişinde "hacılar ezanı" adı ile anılan ve içinde Sinan'ın torunu Fatma'nın da kabrinin bulunduğu küçük mezarlığın önünde yer alan bu namazgâh, birkaç basamakla çıkılan bir seki şeklinde olup dikdörtgen planlıdır. Üzeri mihrabın iki yanındaki iri pâyelerin dışında altı tane köşeli sütuna oturan yedi sivri kemerin taşıdığı sivri taş çatı ile örtülmüştür. Dikdörtgen kesitli mihrap nişi de üstte mukarnaslı olup alta altı kollu yıldız-

Prizren' de
bir namazgâh

dan gelişen ajurlu geometrik şebekeli pencere şeklinde düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvanşarâfi, *Camilerimiz Ansiklopedisi: Hadîkatü'l-cevâmi'* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, tür.yer.; a.mlf., *Hadîkatü'l-cevâmi': İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar* (haz. Ahmet Neziğ Galitekin), İstanbul 2001, tür.yer.; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943-45, I-II, tür.yer.; Semavi Eyice, "Ankara'nın Eski Bir Resmi", *Atatürk Konferansları IV: 1970*, Ankara 1972, s. 61-123; a.mlf., "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler I- Üsküdar Bostancıbaşı Güzergâhi", *TD*, sy. 13 (1958), s. 81-103; a.mlf., "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri III", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 195-238; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 166-168, 329-330; a.mlf., *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 282; İsmail Fazıl Ayançoğlu, *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, İstanbul 1974, s. 24; Tahsin Pekbaş, *İstanbul Namazgâhları* (lisans tezi, 1974), İÜ Ed. Fak. Sanat Tarihi bölümü; M. Uğur Derman, "Osmanlı Devri Şehir ve Menzül Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)", *Atatürk Konferansları V: 1971-1972*, Ankara 1975, s. 281-298; M. Sinan Genim, "Mihraplı ve Minberli Namazgâhlar", *Fifth International Congress of Turkish Art* (ed. G. Fehér), Budapest 1978, s. 339-345; a.mlf., "Mihraplı ve Minberli Namazgâhlara Bir Örnek", *STY*, sy. 6 (1976), s. 147-155; Yılmaz Önge, "İstanbul'un Namazgâhli Çeşmelerinden Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi", *Semavi Eyice Armağanı: İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 189-200; a.mlf., "Edirne'de Mimar Sinan'ın Bir Eseri, Bir Namazgâh", *Önasya*, IV/44, Ankara 1969, s. 10-11, 22; Afan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, tür.yer.; Orhan Cezmi Tuncer, *Dişarbakır Camileri: Mukarnas, Geometri, Orantı*, Dişarbakır 1996, s. 188-189; Uğur Tanyeli, "Musalla, İdgâh, Namazgâh: Tanımsız Bir Mimari Olgu", *Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1999, I, 231-238; M. Baha Tanman - Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı Döneminde Kudüs: Kent Dokusu Mimarlık ve Çini Sanatına İlişkin Bir Araştırmanın İlk Sonuçları - Mimarlık", *Ortaoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Söleni Bildirileri*, Ankara 2001, II, 515-531; M. Baha Tanman, "Turhal'ın Gümüştop (Dazya) Köyündeki Namazgâh", *STY*, sy. 9-10 (1981), s. 309-316; Hakkı Acun - Mehmet İbrahimgil, *Kosova-Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhi (Kırık Cami) Kazı ve Restorasyon Çalışmaları ile Şehit Başçauş Hüseyin Kutlu Parkı*, Ankara 2002; Yavuz Tiryaki, "Namazgâhlar", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul 2004, I, 415-420; Mustafa Özdamar, "Üsküdar Namazgâhları", *Üsküdar Sempozyumu I: 23-25 Mayıs 2003: Bildiriler*, İstanbul 2004, I, 97-105; a.mlf., "Namazgâhlar", *VD*, XX (1992), s. 221-248; Mustafa Kenan Özkan, "Kemer Secdegâhi Temizlik ve Düzenleme Çalışmaları", *Turk-tarım Kazılarının Sonuçları Toplantısı*, Ankara, ts., s. 255-277; M. Kemal Özerin, "Üsküdar-Bostancıbaşı Derbendi Güzergâhi Mimari Eserlerinin Kitabeleri", *TD*, sy. 9 (1958), s. 111-132; Erdem Yücel, "İstanbul Namazgâhları", *Hayat Tarih Mecmuası*, VIII/1, İstanbul 1972, s. 51-61; Süleyman Ş. Örnek, "Kültür Parkı Mabetlerimizden Musallâlarımız", *Peyzaj Mimarlığı*, IV/1, Ankara 1973, s. 10-12; Zafer Bayburtluoğlu - Mehmet Özkarcı, "Erzurum'da Az Bilinen Bir Köşk ve Namazgâh", *EFAD*, sy. 20 (1992), s. 257-291; Hüdavendigâr Akmaydalı, "Mihraplı ve Minberli Namazgâhlarımız", *VD*, XXIII (1995), s. 123-143; A. J. Wensinck, "Musallâ", *İA*, VIII, 673-674; Ernst Diez, "Musallâ", a.e., VIII, 674-675; Cavid Baysun, "Musallâ", a.e., VIII, 675-677; R. Hillenbrand, "Musallâ", *EL*² (İng.), VII, 659-660; J. Burton-Page, "Namazgâh", a.e., VII, 947; "Namazgâhlar", *DBİst.A*, VI, 43-44.

YAVUZ TIRYAKI

NAMETAK, Ali (1906-1987)

Boşnak asıllı Yugoslav edebiyatçısı
ve ilim adamı.

6 Mart 1906'da bugün Bosna-Hersek Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Mostar'da doğdu. Orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Sırp-Hırvat dili ve edebiyatının yanı sıra Fransızca, Rusça ve tarih okudu. Mezuniyetinin (1929) ardından Saraybosna'da çeşitli liselerde öğretmenlik yaptı; bu arada *Novi Behar* dergisinin başyazarlığını üstlendi. 1934-1935'te Karadağ'ın başşehri Podgorica'da lise hocası olarak çalıştı. Daha sonra Saraybosna'ya dönerek 1938-1945 yılları arasında *Glasnik VIS*, *Narodna Uzdanica* ve *Hrvatske Misli* adlı dergilerde başyazarlık ve Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde Sırpça-Hırvatça hocalığı yaptı. II. Dünya Savaşı'nın ardından komünist iktidar tarafından hapse atıldı ve 1954'te serbest bırakılınca Sa-